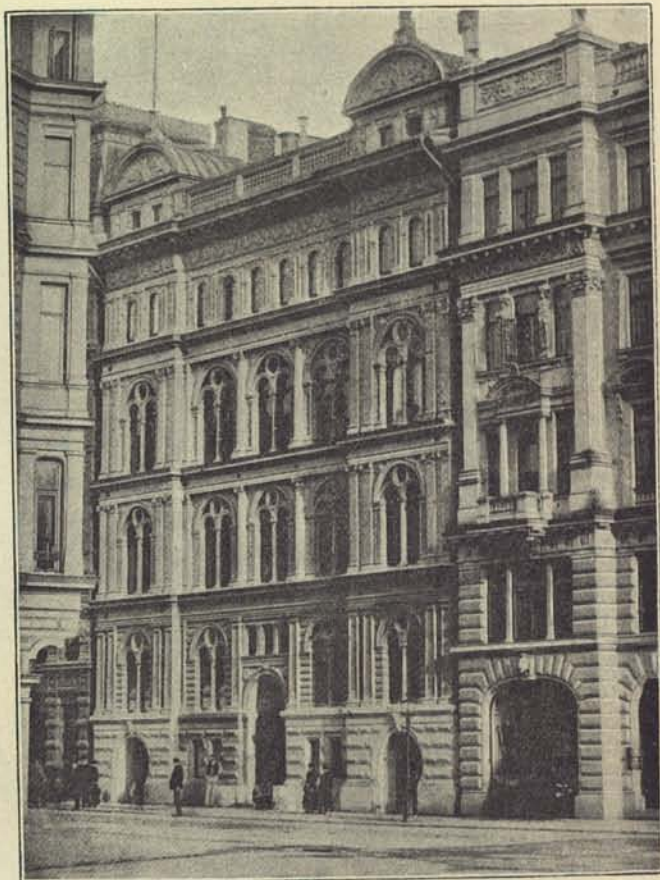

allmänhetens förtroende till kommissionen borde medföra, att under dess kontroll försäld mjölk kunde säljas till högre pris, än som i vanlig torg-handel stode att få, en förhöjning som i sin ordning beräknats kunna mer än ersätta de ökade kostnader, som mjölkhandteringens inrättande efter kommissionens program nödvändigtvis måste medföra.

På sätt här ofvan antydts har kontrollerad mjölk under hvarterdera af de senare åren till familjer i Stockholm levererats till i rundt tal 850,000 liter. Medeltalen af 469 under 1895 för kontrollens skull utförda mjölk-analyser hafva gifvit följande siffror: specifik vikt 1.0331, fetthalt 3.65 %, fasta ämnen 12.8 %. Lägst vid något tillfälle iakt-tagna fetthalten var 3.14 %. För späda barn sär-skiildt afsedd mjölk gaf en medelfetthalt af 3.94 %.

6. *Badanstalter.* De äldsta offentliga badanstalterna hos oss torde hafva varit hufvudsakligen af samma art som de förr både på land och i stad så vanliga enskilda badstugorna. Baden voro sålunda s. k. svettbad, åtföljda af kroppens tvättning, frottering, öfversköljning och till sist afkylning. Under medeltiden funnos i Stockholm tvenne ansefliga »badstufvor», en, hvilken anses hafva existerat oafbrutet i 500 år, vid Nordreport och tillhörande heliga Lekamagillet, som äfven tillät fattiga att bada kostnadsfritt, samt en på Södermalm. Namnet Badstugatan, som intill senaste tiden burits af flera gator härstädes, tyder också på badinrättningar af detta slag.

På 1600-talet finna vi i Stockholm ett särskildt skrå af badare, stundom kalladt badaresocieteten, med sin ålderman, mästare och ämnessvenner. Till skråets privilegier hörde att hålla offentliga badstugor, hvilka utmärktes medelst en skylt i form af ett badbäcken med en kvast ofvanpå. Aldrig

191. Sturebadet, exteriör.

synnerligen talrika, upphörde badarne under förra delen af detta århundrade att särskildt befatta sig med bad och öfvergingo till våra dagars s. k. fält-skärer. Rättighet att hålla badinrättning medgafs därefter åt oexaminerade personer. En sådan var hattmakeriäldermannen C. J. Lorentz, som år 1831 vid Gamla Norrebro inrättade en numera naturligtvis raserad varmbadinrättning, hvilken på sin tid var den förnämsta, om icke enda i Stockholm. Den hade 23 badrum med 2 kar i hvardera, förutom ång- och

192. Sturebadet, aulan.

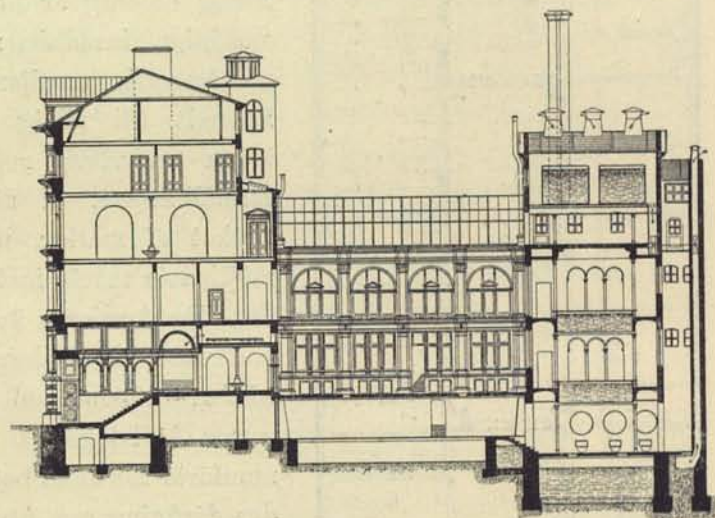
duchbad och flera sorter den tiden brukliga medicinska bad, därtill en i själfva strömmen förlagd kallbassin. Med näringsfrihetens införande blef äfven anläggandet af badanstalter en allmän rättighet.

Emellertid var det vid midten af detta århundrade tämligen klenst beställt med offentliga badanstalter i Stockholm, och Svenska läkaresällskapet beklagar sig häröfver 1861 i en skrifvelse till öfverståthållaren. Ett uppslag till en bättre sakernas ordning gafs, då professor C. CURMAN år 1867 för samma sällskap framlade planen till den nuvarande badinrättningen vid Malmtorgsgatan, hvilken året därpå af ett aktiebolag fullbordades.

Stora badhuset, såsom nyssnämnda, åt Jakobs-, Malmtors- och Karduansmakaregatorna vettande anstalt benämnes, fullbordades sålunda år 1868, men den har senare utvidgats och intager numera en egendomsareal af nära 1,600 kvm. För densamma, liksom för öfriga i Stockholm numera befintliga varmbadinrättningsars inre anordnande, hafva de tvenne hufvudbadformerna för varmbad, *svettbadet* med åtföljande bassin- och duschbad samt det mera separata *karbadet* i dess olika former, lagts till grund.

Af svettbaden finnas inom Stora badhuset tvenne former, den ena det s. k. turkiska badet, representerande det romersk-orientaliska varmluftbadet med torr luft och kraftig ventilation samt tämligen luxuösa anordningar, det andra den s. k. finska badstun, utgörande en tidsenlig utveckling af den gammalnordiska

badstugan med fuktig värme och stora växlingar i temperatur och fuktighetshalt samt enklare badprocedur. Sistnämnda afdelning är så inrättad, att den särskildt om lördagsaftnarna tjänar som ett stort, allmänt folkbad. Äfven för kvinnor finnes en mindre badstufdelning.

193. Sturebadet, längdgenomskäring af byggnaden.

För karbad finnas flera afdelningar, ordnade i klasser alltefter

den rikare eller enklare utstyrelsen. Tillsammans innehålla de 51 badkar med 70 afklädningshytter och nödiga duscher. På karbadafdelningen serveras också s. k. medicinska bad.

Genom praktiska anordningar har badhusets förmåga att på kort tid servera många bad så uppdrifvits, att under loppet af en helgdagsafton, då tillloppet af badande är störst, öfver 1,700 varma bad kunnat serveras.

Under 1896 har vid badhuset börjat inredas en ny afdelning för *simbad*, för hvilket ändamål en simbassin af 10 × 6 meters storlek anlagts.

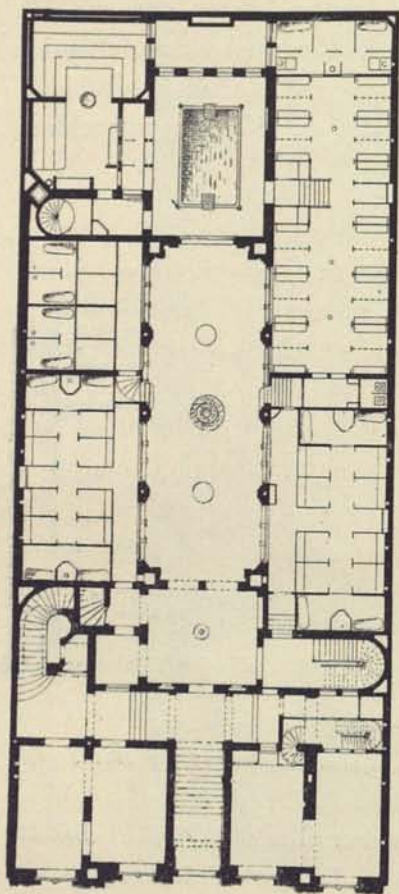
Inrättningsens vattenbehof hämtas ur en inom egendomen upptagen, minst 60,000 liter i timmen gifvande brunn, hvilken till öfver 16 meters djup sänkts ned i den grusås, Brunkebergsåsen, som utgör denna stadsdels grund.

Inom badhusets byggnad är d:r Zanders bekanta mediko-mekaniska institut inrymdt.

Sturebadet är namnet på en efter plan af prof. C. CURMAN under åren 1883—85 i egendomen n:r 4 Sturegatan af samma bolag, hvilket äger Stora badhuset, anlagd ny, tidsenlig badinrättning, hvaröfver flere bilder här införas. Densamma innehåller sex själfständiga badafdelningar med bekväma inre förbindelser och sålunda lättskött ekonomi. Gatufasaden är jämförelsevis liten, men har erhållit en monumental karakter. Anstalten förtjänar särskild uppmärksamhet såsom exempel på, huru äfven på en tomt med skenbart ogynnsam begränsning och form en fullt tidsenlig badanstalt kunnat anordnas.

Hela byggnaden är uppförd med genomgående järn- och betonstruktion. Synnerlig omsorg är nedlagd på badlokalernas varaktiga inredning: porslin, majolika, cementmosaik, emaljerad metall o. d. hafva kommit till riklig användning och spela äfven en viktig roll såsom underlättande renhållningen. I sådant syfte har äfven bruket af mattor, madrasseringar o. d. i möjligaste mätto inskränkts.

Badformerna äro desamma som i Stora badhuset, dock har, hvad svettbadet beträffar, uteslutande användts det fuktigt varma badstubbadet, men detta har här genomförts för olika betalningsklasser och med den förfining och utveckling ett förstklassigt bad af detta slag fordrar. För detsamma har äfven inom Sturebadet offrats större utrymme än för karbadafdelningen. Sålunda höra till första och andra klassens varmlufts- och duschbad 40 toaletthytter och till tredje klassens (folkbadet) 120 afklädningsplatser. För karbad finnas tillsammans 63 hytter med 43 badkar samt duscher.

194. Sturebadet, plan af bottenvåningen.

Badhuset är beräknadt att kunna vid behof servera 2- å 300 varma bad i timmen eller 1,600 pr dag.

Södermalms badinrättning (fig. 195, 196) anlades på tillskyndelse af doktörerna F. W. WARFVINGE, C. G. GRÄHS m. fl. läkare åren 1875—77 i egendomen n:r 4 Badstugatan nära Söder Mälarstrand. För att ekonomiskt betrygga anstaltens bestånd förband man densamma med en tvättinrättning. Detta har visat sig klokt, och under årens lopp hafva betydande utvidgningsarbeten företagits.

I sitt nuvarande skick innehåller badinrättningen 43, till större delen med marmor och porslin beklädda badrum med tillhörande afklädnings-

hytter, fördelade på tvenne klasser. För öfrigt finnes varmluftbad och s. k. ångskåp. Vattnet för inrättningens behof pumpas upp ur Mälaren, där sugledningen mynnar 3.2 meter under medelvattenytan. Med en badtid af vid pass 4 timmar om dagen anser sig inrättningen kunna servera 140,000 bad om året.

Klara badinrättning, till en början benämnd Kungsholms badinrättning, byggdes 1884 vid Gamla Kungsholmsbrogatan i egendomen n:r 41, där den ännu är belägen. De första åren gingo inrättningens affärer dåligt; det är först sedan slutet af 1889 badanstaltens verksamhet blifvit af större betydelse, tack vare den nuvarande ledningen samt praktiska till- och ombyggnadsarbeten.

Anstalten har nu 59 karbadrum med afklädningshytter, fördelade på trenne klasser med 28 i första, 15 i andra och 16 i tredje. Härtill komma 1:sta och 2:dra klassernas varmluftbad med dusch och bassin. Det senare badet är 2 dagar i veckan tillgängligt för kvinnor, eljest begagnas varmluftbaden blott af män. Tillsammans anses omkring 1,500 bad kunna serveras om dagen; högst omkring 1,200 hafva hittills förekommit. Vattnet tages hufvudsakligen från stadens vattenledning.

Badfrekvensen under år 1894, det senaste för hvilket fullständiga uppgifter äro offentliggjorda, var på de fyra nu beskrifna varmbadinrättningarna:

	Kl. I.	Kl. II.	Kl. III.	Summa.
för män	115,599	100,179	77,455	293,233
> kvinnor	35,613	47,694	35,140	118,447
	151,212	147,873	112,595	411,680

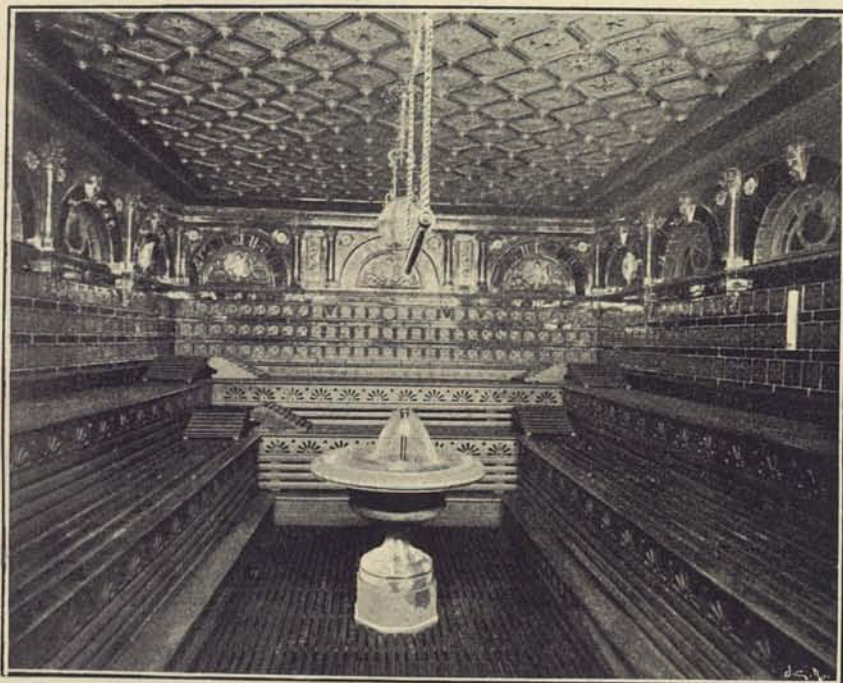
Härtill komma 1,002 bad, som från inrättningarna sändts till och serverats i de badandes hem, samt 5,654 i de tvenne förstnämnda inrättningarna lämnade bad åt skolbarn. Ensamt af dessa siffror kan emellertid användningen af varmbad i Stockholm icke bedömas. Numera äro nämligen badrum synnerligen vanliga i modernare enskilda hus härstädes. Smärre badanstalter finnas därjämte i kaserner och skolor, vid en del verkstäder, uti idrottslokaler, arbetarebostadshus o. s. v. Bland dessa skola vi närmare afhandla

Skolbad (fig. 197, 198)¹. Hedern af att först hafva infört bad i folkskolorna härstädes tillkommer Nikolai församling och förste läraren vid dess skolor S. NILSSON, på hvars initiativ ett badrum år 1891 inreddes i ett af församlingens skolhus. Badformen är ljum dusch och inrättningen synnerligen enkel. En 670 liter rymmande badkamin tjänar för vattnets uppvärmning. Därifrån fylles en 130 liters reservoar, hvars vatten fördelar sig till 10 duschapparater. Under dessa stå utefter väggarna lika många badbaljor, som vid badningens början ur särskilda kranar fyllas med ljumt vatten. Barnen

¹ Jämför äfven sid. 327 här ofvan.

stiga häri, tvätta sig med tvål och borste, tömma baljan genom en bottenventil och duscha sig sedan med den afmätta vattenmängden, 13 liter, hvars temperatur från $+30^{\circ}$ småningom sjunker. Badhanddukar medföra barnen själfva. För badet åtgår vid pass 15 minuter, och en ny afdelning barn afkläder sig under tiden för att vara färdig till bad, då den förra slutar. För ändamålet äro afklädningsplatserna dubbelt flere än badbaljorna. Hela anläggningen kostade 2,300 kronor. Omkring 7,000 bad serveras under läsåret till en kostnad af knappast 4 öre pr bad.

Samma år inrättades skolbad äfven i Kungsholms församlings nya skolhus vid Fleminggatan, men icke efter samma system som i Nikolai för-

A. Rydén fot.

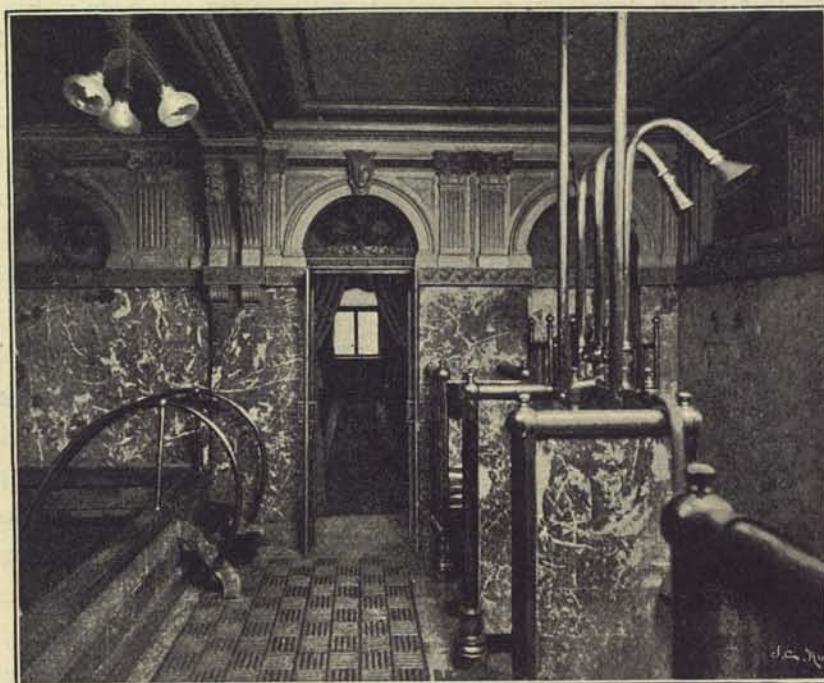
195. Södermalms badinrättning, rum för varmluftbad.

samling, utan såsom badstubad med dusch och bassin, hvilket helt visst var ett framsteg. Då den ljumma duschen uteslutande är ett reningsbad, är badstubadet dessutom ett rekreationsbad, hvilket äfven genom den kraftigare reaktion å hud och nerver, det framkallar, innebär större trygghet mot förkylningar. Kungsholmsbadet är inrymdt i skolhusets källarvåning, består af afklädningsrum, badstu och duschrums och har en sammanlagd golftyta af 95 kvm. Badstun värmes med ångrör från husets värmeledning till $+40^{\circ}$ — 45° C., har trappformigt uppstigande lafvar och tillgång på varmt och kallt vatten till tvagning. Duschen tages efter vistelsen i badstun vid 30 till 35 graders värme, hvarefter badet avslutas med doppning i den 20—25 grader varma, 6,000 liter rymmande bassinen, hvilkens vatten med tillhjälp af ångrör hålles vid önskad temperatur. Barnen bada i grupper

om 20 stycken, och för hvarje grupp åtgår en half timme. Kostnaden pr bad har här beräknats till 2.5 öre.

Sedermera hafva ytterligare tre folkskolehus (i Johannes, Katarina och Östermalms församlingar) försetts med badinrättningar, alla efter badstutypen. Den senast anlagda, i skolhuset vid Skeppargatan, utgör ett hus för sig, hvartill Östermalms församling anslagit 15,000 kronor. Klara och Jakobs folkskolebarn få på församlingarnas bekostnad badstudad i de allmänna badinrättningarna.

Kallbadhus, tillhörande dels staden, dels enskilda, finnas flerstädes utefter stadens strandområde. Det utan gensägelse förnämsta är *Bad- och sim-*

A. Rydin fot. 196. Södermalms badinrättning, duscher och bassin.

inrättningen i Norrström (fig. 199—201), hvilken äges af kommunen, men är upplåten på arrende till enskild person. Den beslutades af stadsfullmäktige 1882 och fullbordades 1884 för en kostnad af 189,000 kronor. Inrättningen är beräknad för omkring 70,000 badande per år, oberäknadt skolbarn. Högst 1,400, vid utomordentliga tillfällen 1,600, kunna bada på en och samma dag.

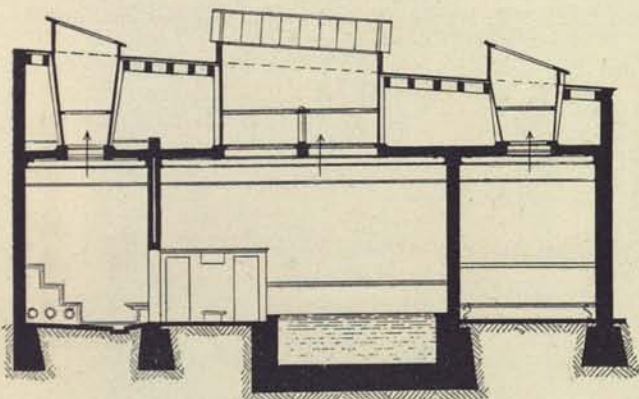
Byggnaden har trenne badafdelningar. Den södra, för kvinnor, innehåller dels för icke simkunniga en 19×12 meters bassin med timrad botten, hvars djup från 0.52 meter i grundaste jämnt stiger till 1.41 meter i djupaste ändan, dels för simmande en dylik med naturlig botten på 4.5—5 meters djup och med 25.7×14 meters areal. Bassinerna äro omgifna af 51 afklädningshytter. På afdelningens yttersida befinna sig 23 enskilda bassiner med tillhörande afklädningsrum.

Den andra eller norra afdelningen är afsedd för gossar och för simundervisning. Den är anordnad alldeles som den förra; afklädningshytterna äro dock endast 45 och de enskilda bassinernas antal 19.

Den tredje afdelningen, den västra, är afsedd för simkunniga män och innehåller blott en bassin, 39 meter lång och 16.9 meter bred samt med ett djup från 5.6 till 7.1 meter. Bassinen omgifves af 54 afklädningshytter.

Flera torn finnas med plattformar, från hvilka simhopp utföras. Vid de mindre bassinerna hafva dessa en höjd af 7.13, vid de större af 10.7 meter öfver lägsta vattenytan.

Förutom badafdelningarna finnes en ekonomiafdelning i 2 våningar, inrymmande i nedre våningen 2 väntsalor, 2 biljettkontor, kök, kontor, tvättstuga, mangelbod, linnerum och maskinrum, i öfre våningen 12 rum till bostäder för föreståndare, lärare, bevakning m. fl.

197. Folkskolebad på Östermalm, genomskärning.

I medeltal för åren 1890—94 togos 240,395 bad, hvaraf 153,241 af män och 87,154 af kvinnor.

7. *Gymnastik* intager en så viktig ställning vid våra uppfostringsanstalter och användes härstädes i så stor utsträckning både såsom hälsomedel och vid sjukvård, att en kort redogörelse för de förnämsta

gymnastiska instituten i Stockholm ej här torde böra saknas.

Främst är då att nämna *Gymnastiska centralinstitutet*. För denna inrättning och dess verksamhet såsom utbildningsanstalt för gymnaster har redogjorts här ofvan (sid. 371—373), men jämte sin uppgift såsom läroverk har institutet äfven, enligt den för detsamma gällande stadgan, att meddela gymnastik åt skolungdom samt att med sjukgymnastik behandla sådana sjuka, för hvilka gymnastisk behandling anses gagnelig.

Med anledning af dessa föreskrifter öfvas dagligen vid institutet ungdomen från tvenne af hufvudstadens allmänna läroverk i gymnastik, hvarjämte enskilda föreningar tillåtas använda institutets gymnastiksalar för öfningar i friskgymnastik. Både manliga och kvinnliga föreningar begagna sig af detta medgifvande.

Sjukgymnastik meddelas vid institutet alla söckendagar på fyra skilda afdelningar, nämligen för manliga och kvinnliga sjuka, betalande och fripatienter. Behandlingen ledes af lärarne i sjukgymnastik, hvilka äro legitimerade läkare. Därvid medverka för öfrigt dels de vid institutet anställda